

ILK O'RTA ASRLARDA USTRUSHONA VA SO'G'D ALOQALARI.

Abdushukurova Iqbol Kuchkarovna

GulDU "Tarix" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ilk o'rta asrlarda Ustrushona (hozirgi Farg'ona vodiysining sharqiy qismi) va So'gd o'rtasidagi aloqalar savdo-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy munosabatlar tizimi asosida rivojlangan. Ustrushona qadimdan Farg'ona vodiysining muhim markazi bo'lib, amudaryo bo'ylab Sog'diyona bilan savdo yo'llari orqali bog'langan. So'g'diyalik savdogarlar va hunarmandlarning tovarlari (paxta, ipak, zargarlik buyumlari va h. k.) Ustrushonaga yetib borib, mahalliy o'g'it, paxta va qimmatbaho toshlar bilan almashtirilgan. Shu bilan birga, Ustrushona va So'gd o'rtasida siyosiy alyanslar, turli hududiy hukmdorlar o'rtasida serhad choullari ham mavjud bo'lib, ular o'zaro to'qnashuvlaridan ko'ra ko'proq tinch hamkorlikka intilgan. Madaniy jihatdan esa so'g'diyalik ziyoratchilar, hunarmandlar va adiblarning ta'siri mahalliy madaniyatga o'tkazilib, Ustrushonada boshpana topgan. Bu davr aloqalari O'rta Osiyoda Silk yo'lining rivojlanishida muhim o'rin tutgan.*

Kalit so'zlar. *Ustrushona, So'gd, ilk o'rta asr, savdo-iqtisodiy munosabatlar, siyosiy alyanslar, madaniy almashinuv, Ipak yo'li, Farg'ona vodiysi*

Abstract. *In the early Middle Ages, relations between Ustrushona (the eastern part of today's Ferghana Valley) and Sogd were founded on a system of economic-trade, political, and cultural interactions. Ustrushona, as a key center in the Ferghana region, connected with Sogdiana via trade routes along the Amu Darya basin. Sogdian merchants and artisans brought goods such as silk, jewelry, and luxury crafts to Ustrushona, exchanging them for local products like cotton, fertilizers, and precious stones. Political alliances also formed between Ustrushona and various Sogdian city-states, characterized more by cooperation than conflict. Culturally, Sogdian pilgrims, craftsmen, and literati influenced the local traditions, establishing communities in Ustrushona. These ties played a pivotal role in the development of the Silk Road network across Central Asia during this period.*

Key words. *Ustrushona, Sogd, Early Middle Ages, economic-trade relations, political alliances, cultural exchange, Silk Road, Ferghana Valley*

Markaziy Osiyo qadim davrlardan «sivilizatsiyalar chorrahasi» vazifasini bajarib kelgan. O'lkaning geografik joylashuvi aholi tomonidan g'oya va mahsulotlar almashunuviga imkon yaratgan. Mazkur chorrahadagi aholi asosan g'oyalarni

yetkazib berish va ko'paytirishda vositachi bo'lgan. Savdo-sotiq, ma'naviy-madaniy jihatlarni yetkazib berish asosiy rolni sug'dliklar o'ynagan. Manbalarda sug'dliklar to'g'risidagi ma'lumotlar dastlab Avesto kitobida Gava hududida sug'dlar yashaydi degan shaklda uchraydi. Ahmoniy hukmdorlar tomonida yozdirilgan qoyatosh (Behustun yozuvlari) yozuvlarida va yunon-rim tarixchilarining asarlarida Sug'd va sug'dliklar nomi qayd etilgan. Sug'dliklar xalqimiz tarixining ajralmas qismini yaratgan xalqdir.

Sug'dliklar tarixini tadqiq etish yurtimizda kechgan o'ziga hos etnomadaniy aloqalar, tarixini ochib berishga xizmat qiladi. O.I.Smironova, Svodniy katalog sogdiyskix monet (Sug'd tangalarining tahliliy katalogi), Ocherki iz istorii Sogda (Sug'd tarixidan ocherklar), Ye.V.Zeymal Drevniye moneti Tadzhikistana (Tojikistonning qadimiy tangalari), T.Ernazarova, B.Kochnev Tangalar o'tmish darakchilari, N.Ya.Bichurin (Iakinf) Sobraniye svedeniy o narodax, obitavshix v Sredney Azii v drevniye vremena (Qadimgi O'rta Osiyoda yashovchi xalqlar to'g'risida ma'lumotlar to'plami), A.G.Malyavkin Tanskiye xroniki o gosudarstvax Sentralnoy Azii: teksti i issledovaniye (Markaziy Osiyo davlatlari haqida Tan solnomalari: matnlar va tadqiqotlar), B.S.G'oyibov Sug'd konfederatsiyasida Panchning o'rni (ilk o'rta asrlar), Sug'd konfederatsiyasi: shakllanishi, taraqqiyoti va tanazzuli kabi Sug'd tarixining turli jihatlari tadqiq etilgan.

Buyuk ipak yo'lining ahamiyati hozirgi kunga kelib yana oshishi, mazkur yo'lda samarali faoliyat olib borgan sug'dliklar tarixini tadqiq etishning ahamiyatini oshiradi. Xitoy manbalarida chetdan kelgan ajnabiylarning qayerdan kelganligiga qarab yozib qoldirish tartibi qabul qilingan. Shu sababli, sug'dliklar yashaydigan shahar-davlatlarni ifodalovchi o'ndan ziyod iyerogliflar ayniqsa Kan (Samarqand), An (Buxoro), Shi (Choch), Shi (Kesh), Mi (Maymurg'), Sao (Kabudon), Xe (Kushoniya) uchraydi. Buyuk ipak yo'linig janubiy tarmog'ida, Qrimdan to Manjuriyagacha Sug'd jamiyatining manzilgohlari va savdogarlar birlashmalari mavjud bo'lgan. IV asrda Xitoyning boy shimoliy viloyatlari Gansu va Ninsya, Dunxuan, Yanchjou shaharlarida hamda, imperiyaning siyosiy markazi Chan'an (hozirgi Sian) va Loyanda Sug'd savdogarlarining diasporasi paydo bo'lgan.

Sug'dning savdo-sotiq va ayrboshlash ishlarida Xitoy muhim ahamiyat kasb etgan. Markaziy Osiyoning "samoviy otlari" qudratli Xitoy imperiyasining ramzlaridan biri bo'lgan. VIII asrda sug'dliklarning Xitoyga yetkazib beruvchi asosiy tovarlaridan biri otlar hisoblangan. Sug'dliklar imperiya chegaralari, Ordos (Shansining shimoli) bo'ylab savdo-sotiq ishlarini olib borgan. Savdo olib boriladigan hududning hajmi shunchalik katta bo'lganki, 679 yilda bu hududlar "olti sug'd viloyati" («olti xu viloyati») deb tasdiqlangan. S.G.Klyashtorniy ta'kidlashicha,

solnomalarda sug'dliklarning Xitoy hukumatiga muvaffaqiyatli yetkazib berganligi uchun 714 yilda faxriy unvoni bilan taqdirlangan. 718 yilda sug'dliklar imperator saroyiga Xitoy qo'shinlari uchun namuna sifatida qabul qilingan dubulg'ani sovg'a sifatida yuborishgan.

Xitoyning ijtimoiy holati sug'dliklarning nafaqat savdo faoliyatiga balki ularning mamlakatdagi hayotiga kuchli ta'sir etgan. Hujjatlarda aks ettirilishicha, 760 yilda Loyanda bo'lib o'tgan askarlarning (An Lushan qo'zg'oloni) qo'zg'olonida bir necha ming sug'dlik savdogarlar o'ldirilgan. Mazkur ma'lumotlar yuqorida bildirgan fikrimizni tasdiqlaydi. Frans Grene Xitoydan ko'plab topilgan arxeologik manbalarga asoslangan holda aynan Xitoyning V-VIII asrlardagi madaniyatida Sug'dning ta'siri asosiy omil bo'lgan degan fikrni bildirgan. Mazkur qarashni E.Vesser o'zinig "Sug'd savdogarlarining tarixi" nomli monografiyasida batafsil yoritgan.

Sug'dliklarning savdodagi vazifasi va harakatini finikiyaliklarnikiga o'xshash desak xato qilmagan bo'lamiz. Bunday fikrga kelishimizga asosiy ikki jihat (sug'd tili va sug'd koloniyalari) sabab bo'ladi. Akademik V.V.Bartold: "O'rta Osiyoda til va alifboning rivoji savdo aloqalari va diniy targ'ibotlar bilan chambarchas ravishda kechgan. Savdodagi yetakchilik hamda – buddaviylik, manixeylik va nasroniylik dinlariga oid diniy yozuvlarning sug'd-uyg'ur alifbosidaligi sababidan sug'd-uyg'ur tili bilan hech qaysi bir til raqobatlasha olmagan. Faqatgina, anacha vaqtdan so'ng g'arbda arab tili, sharqda esa tibet tili shunday yuqori darajaga chiqa olgan" - deb ta'kidlaydi.

VII asrning 30 yillarida Yettisuv va Sharqiy Turkistonda Sug'd koloniyalari vujudga kelgan. 630 yilda O'rta Osiyoda bo'lgan Xitoy sayyohi Syuan-Syan Siyob shahrini ham katta yarmarkalar o'tkazilgan ko'plab shaharlar qotrida ta'kidlab o'tgan. Yirik sug'd shaharlarida yuqori darajadagi urbanizatsiya va ma'lum darajadagi mustaqillikni saqlab qolginaligini qo'rishimiz mumkin. Mazkur jihatlar Sug'd shaharsozligining o'ziga xos tomonlarini ko'rsatadi.

Bu davrda Samarqand markaz sifatida konfederatsiya hayotida muhim mavqega ega bo'lib, bu yerda mamlakat qonunchiligini aks ettiruvchi qonunlar majmuasi saqlanadigan maxsus ibodatxona mavjud bo'lgan. Ibodatxonaga markazga itoat etadigan hukmdorlar yilning belgilangan kunida birgalikda kelib, markazga sadoqatlarini ifodalash maqsadida diniy amallarni birga bajarganlar. "Bey shi" va "Suy shu" yilnomalarida, Kan (Sug'd)da «Ibodatxonada muhofazatda turadigan tuzuklar (majmuasi) bor. (Biron bir) jazoni belgilashda ushbu tuzuklar (majmuasi)ni olib, unga asoslangan holda hukm chiqaradilar» degan ma'lumotlar uchraydi. V.A.Livshis taxminiga ko'ra, mazkur ibodatxona bilan sug'diy nikoh hujjatlarida O'ttegin va Dug'dg'uncha orasida nikoh shartnomasi tuzilgan joy sifatida qayd

qilingan «Qonunlar uyi» bitta joydir. Ushbu qonunlar uyi mahkama hisoblanadigan bo'lsa, uning Samarqand yaqinidagi Kofirqal'ada bo'lganligini taxmin qilgan tadqiqotlar mavjud. Kofirqal'ada olib borilgan tadqiqotlar natijasida bu yerdagi muhrlarning tahlili bunday taxminga kelishga asos bo'lishi mumkin. Turk hoqonligi hukmronlik davrida hoqonlikning hududi va kuchidan unumli foydalanib sug'dliklar ipak savdosida monopol huquqni qo'lga kiritgan.

So'g'dliklarning tijorat manfaatlari turklar va forslar o'rtasidagi munosabatlarni buzilishiga hamda Vizantiya imperiyasi bilan elchilar almashinuviga olib keldi. Ushbu davr to'g'risida ma'lumot beruvchi yodgorliklarga «Xitoyning Dunxuan shahridagi «Eski sug'd yozuvlari», Turfon va Qorashardan topilgan ibodatxonalar devorlaridagi chiroyli devoriy sur'atlar hamda Qoraqurumdagi sur'atlarni kiritishimiz mumkin. Ta'kidlash kerakki, so'g'dliklar nafaqat Xitoy ipaklarini sotish bilan, balki bu qimmatbaho mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan ham shug'ullangan. Jozibali tasvirlar bilan bezatilgan sug'd ipaklari keyinchalik Vizantiya, Eron va Xitoy matolarini bezab turgan ko'plab kompozitsiyalar uchun prototip vazifasini bajargan.

Parfiya va Baqtriya davrida ham tashabbusni qo'lga kiritgan sug'dliklarning mohir diplomatlar ekanligi tarixdan ma'lum. V-VI asrlarda turkiy qabilalarining ko'magi bilan sug'dliklar xoqonlikning siyosiy o'yinlarida qatnasha boshladilar. Bu holat ayniqsa, Turk honligi Evroosiyo hududidagi davlatlarini birlashtirib qudratli imperiya darajasiga chiqqan davrida aniq namoyon bo'ladi. Xizmatlari evaziga O'rta Osiyo mintaqasi hoqonlik tomonidan fath qilinganda, sug'dliklar o'z imtiyozlarini saqlab qolishib, savdo ishlari, siyosiy nizolarni bartaraf etish va elchilik munosabatlarida o'z faoliyatlarini davom qilishgan.

VI asrning 60-yillarning oxirida Turk hoqonligining o'sha vaqtdagi yirik davlatlar Vizantiya, Sosoniylar, Xitoy bilan siyosiy va iqtisodiy aloqalari Uzoq Sharqni O'rta Yer dengizidagi mamlakatlar bilan bog'lovchi savdo yo'llaridagi raqobatga asoslangan. 567 yilda Vizantiya va hoqonlik o'tasida Forslarga qarshi harbiy bitim tuzgan diplomatlar sug'dliklar ekanligi ularning hoqonlik siyosiy hayotida egallagan mavqeini ko'rsatadigan jihatdir. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, Sug'd konfederatsiyasi Turk xoqonligi tasarrufida bo'lgan davrda uni boshqarish uchun xoqonlik o'ziga xos yo'llardan foydalangan. Xoqonlarning o'z vassallariga qiz berib, ularni o'zlariga tobe qilish an'anasi bo'lgan. Xususan, Xitoy yilnomalarida 690-710 yillarda Samarqandni boshqargan mahalliy hukmdorlarning G'arbiy turk xoqonlariga kuyov bo'lgach, xoqonlikka bo'ysunganligi qayd etiladi.

Manbalar tadqiqi, doimiy qit'alararo tranzit savdo natijasida sug'dliklar barcha foyda keltiradigan yangilik va yutuqlardan birinchilardan bo'lib foydalanishgan. Sug'dliklarning savdo tarmog'ini rivoji ham shunga asoslangan holda yo'lga

qo'yilgan. Masalan: sug'dlik savdogarlar musulmonlar Markaziy Osiyoni zabt etishidan oldin, O'rta Yer dengizi va Markaziy Osiyoni bog'lovchi hududlar arablar ta'sir doirasiga kirgan vaqtdan boshlab islom dinini qabul qilib, o'lkadagi ilk musulmonlar bo'lishgan. Ilk islom ta'limoti barcha (diniy, siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy) omillar asosida shakllanganligini tasdiqlaydi. Tahlilarimiz natijasi Sug'dliklar nafaqat savdogar, balki tarjimon, chorvador, hunarmand va madaniyatni tashuvchilari bo'lgan degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Bundan tashqari, sug'dliklar hududdagi boshqa xalqlar bilan birgalikda arab xalifaligidagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etib turli imtiyozlarga ega bo'lishgan.

Qo'lga kiritilgan imtiyozlar keyinchalik o'zlarining milliy (Somoniy) davlatini tuzishga imkon yaratgan. Buyuk ipak yo'lining ahamiyati hozirgi kunga kelib yana oshishi, mazkur yo'l tarixini va unda samarali faoliyat olib borgan sug'dliklarni tadqiq etishning ahamiyatini oshiradi. Tarixiy tajriba asosida Buyuk ipak yo'lidagi faoliyatda "sug'd konsepsiyasi"ni joriy etish yurtimizning iqtisodiy va madaniy jihatdan rivojiga omil bo'lib xizmat qiladi.

Ilk o'rta asrlarda Ustrushona va So'g'd o'zaro iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash orqali mintaqaviy taraqqiyotga ulkan hissa qo'shgan. Bu davrda hududlararo savdo-sotiqning rivojlanishi Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan bo'lib, ushbu yo'nalish ikkala hudud uchun muhim savdo arteriyasi bo'lib xizmat qilgan. Ustrushona va So'g'dning geografik joylashuvi ularga savdo karvonlarining harakatida muhim bog'lovchi bo'g'in bo'lish imkonini bergan.

Ustrushona orqali o'tuvchi karvon yo'llari So'g'd bilan savdo aloqalarini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. Ustrushonadan So'g'dga olib boruvchi yo'llarda asosan ipak, qimmatbaho toshlar, hunarmandchilik va oziq-ovqat mahsulotlari tashilgan. So'g'd esa o'z navbatida, ipak, mato va boshqa mahsulotlarni eksport qilish bilan birga, xorijdan keltirilgan tovarlarni ham mintaqaga tarqatgan.

Ustrushona va So'g'd o'rtasida qishloq xo'jaligi mahsulotlari almashinuvi iqtisodiy hamkorlikning muhim tarkibiy qismi edi. Ustrushona o'zining sug'oriladigan yerlari va unumdor tuproqlari bilan tanilgan bo'lib, bu hududda yetishtirilgan g'alla, meva va sabzavotlar So'g'dning bozorlari uchun muhim ahamiyat kasb etgan. Ayni paytda, So'g'd hunarmandlari ishlab chiqargan yuqori sifatli mahsulotlar, jumladan ipak matolar, zargarlik buyumlari va sopol idishlar Ustrushona bozorlarini to'ldirgan.

Savdo aloqalarining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki huquqiy va ijtimoiy jihatlariga ta'sir ko'rsatgan. Ustrushona va So'g'd hukmdorlari o'rtasida savdo-sotiqni tartibga soluvchi kelishuvlar tuzilgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Savdo-sotiq karvonlarini qo'riqlash, bojxona soliqlari va savdogarlarga berilgan imtiyozlar ikki

hududning o'zaro manfaatli aloqalarini ta'minlagan. Bundan tashqari, mahalliy aholi va savdogarlar o'rtasidagi o'zaro muloqot madaniy almashinuvga ham turtki bergan.

Buyuk Ipak yo'lining mintaqadagi faoliyati Ustrushona va So'g'dning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilgan. Ushbu yo'nalish orqali Hindiston, Xitoy, Eron va Vizantiya kabi mamlakatlardan kelgan tovarlar tarqatilgan. Ayniqsa, So'g'd savdogarlari xalqaro savdoda faol qatnashib, Ustrushonaga chet el tovarlarini olib kelishda vositachilik qilgan. Bu jarayon ikki hududda ham bozorlar va savdo markazlarining rivojlanishiga olib kelgan.

Savdo-sotiqning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va siyosiy jihatlarni ham boyitgan. Ustrushona va So'g'd o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar natijasida turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasida o'zaro ta'sir kuchaygan. Savdo orqali mintaqaga yangi texnologiyalar, ilmiy yutuqlar va diniy g'oyalar kirib kelgan. Shuningdek, bu aloqalar ikki hudud hukmdorlari o'rtasida siyosiy hamkorlikning mustahkamlanishiga ham zamin yaratgan.

Ilk o'rta asrlarda Ustrushona va So'g'd o'rtasidagi savdo-sotiq va iqtisodiy hamkorlik Buyuk Ipak yo'li faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida nafaqat mintaqaviy, balki xalqaro savdoga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu hamkorlik ikki hududning taraqqiyoti va mintaqaviy integratsiyasiga xizmat qilgan.

Ilk o'rta asrlarda Ustrushona va So'g'd o'rtasida o'zaro madaniy aloqalar nafaqat savdo-sotiq bilan, balki madaniyat va ilm-fanning rivojlanishi bilan ham bog'liq edi. Bu ikki hududda shakllangan aloqalar mintaqaviy madaniy uyg'unlikni mustahkamlashga xizmat qilgan.

So'g'd madaniyati Ustrushona san'atiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. So'g'd hunarmandlari tomonidan yaratilgan rang-barang naqshlar, to'qimachilik mahsulotlari va devoriy rasmlar Ustrushona aholisining hayotida keng tarqalgan. Ustrushona me'morchiligida So'g'd an'alarining izlari ko'rinib turadi. Masalan, ibodatxonalar va saroylarning bezaklari So'g'd madaniyatining ta'sirini aks ettirgan.

So'g'd Ustrushonada diniy ta'sir o'tkazishda muhim o'rin tutgan. Zardushtiylik, Buddaviylik va boshqa diniy oqimlarning Ustrushona hududiga kirib kelishi So'g'd orqali amalga oshirilgan. Ushbu dinlar Ustrushona aholisining dunyoqarashi va madaniy hayotini boyitgan.

So'g'd savdogarlari va olimlari ilm-fan rivojida ham muhim rol o'ynagan. Ular orqali Hindiston va Xitoydan matematik, astronomik va tibbiyotga oid bilimlar Ustrushonaga yetib kelgan. Ustrushona hududidagi ilmiy markazlar ushbu bilimlarni o'zlashtirgan va rivojlantirgan. So'g'd yozuvi ham Ustrushonada keng qo'llanilgan bo'lib, bu hududda savdo va ma'muriy ishlarni olib borishda yordam bergan.

Ustrushona va So'g'd o'rtasidagi aloqalar natijasida ikki hududning tili va madaniyatida o'zaro boyish jarayoni yuz bergan. So'g'd tili Ustrushonadagi savdo va diplomatik muloqotlarda ishlatilgan. Bu esa ikki hududning aholisini bir-biriga yaqinlashtirgan.

So'g'd adabiyoti va hikoya qilish an'analari Ustrushonada keng tarqalib, mahalliy ijodkorlar tomonidan o'zlashtirilgan. Ushbu adabiyot orqali tarqatilgan afsonalar va hikoyalar xalq madaniyatiga singib ketgan. Shu bilan birga, So'g'd san'atining an'anaviy elementlari Ustrushona mahalliy san'atida ham o'z aksini topgan.

Madaniy aloqalar va ilm-fan sohasidagi hamkorlik Ustrushona va So'g'd o'rtasidagi munosabatlarning muhim jihatlari tashkil qilgan. Ushbu aloqalar mintaqaviy uyg'unlik va taraqqiyot uchun zamin yaratgan. Ustrushona va So'g'dning madaniy va ilmiy merosi mintaqaning boy tarixiy yodgorliklari sifatida bizga yetib kelgan.

Buyuk Ipak yo'li ilk o'rta asrlar davrida nafaqat savdo yo'nalishi, balki mintaqalararo madaniy va iqtisodiy almashinuvning asosiy arteriyasi sifatida faoliyat yuritgan. Ustrushona va So'g'd bu yo'lda muhim geostrategik joylashuvga ega bo'lib, mintaqaviy savdo va madaniy almashinuvda alohida rol o'ynagan.

Ustrushona va So'g'd Buyuk Ipak yo'lining asosiy tarmoqlaridan biri bo'ylab joylashgan bo'lib, bu hududlarni karvonlarning to'xtash maskani va almashinuv markazi sifatida ahamiyatli qilgan. Ustrushonadan So'g'dga o'tuvchi yo'llar orqali Xitoy, Hindiston, Eronga boruvchi savdo karvonlari o'tgan. Bu joylashuv ikki hududga iqtisodiy imkoniyatlarni oshirishga imkon bergan.

Buyuk Ipak yo'li orqali Ustrushona va So'g'd orqali qimmatbaho tovarlar, jumladan ipak, ziravorlar, qimmatbaho toshlar va metallar olib o'tilgan. So'g'd savdogarlari bu savdoda vositachilik rolini bajarib, turli mamlakatlardan kelgan tovarlarni Ustrushonaga yetkazgan. Ustrushona esa o'z qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan savdo karvonlarini ta'minlagan.

Buyuk Ipak yo'lining rivojlanishi Ustrushona va So'g'd o'rtasida karvon yo'llarining va infratuzilmaning shakllanishiga olib kelgan. Ushbu hududlarda karvonsaroylar, bozorlar va bojxona punktlari qurilgan. Karvon yo'llarining xavfsizligini ta'minlash uchun mahalliy hukmdorlar tomonidan maxsus choralar ko'rilgan.

Savdo yo'llarining faoliyati natijasida Ustrushona va So'g'd o'rtasida nafaqat tovarlar, balki madaniyat va ilmiy bilimlar ham almashilgan. So'g'd orqali Hindiston va Xitoydan matematika, tibbiyot va astronomiya bo'yicha bilimlar Ustrushonaga

kirib kelgan. Shuningdek, Buddaviylik, Zardushtiylik va boshqa diniy oqimlarning tarqalishi bu hududlarning madaniy uyg'unligiga zamin yaratgan.

Buyuk Ipak yo'lining faoliyati siyosiy hamkorlikni ham kuchaytirgan. Ustrushona va So'g'd hukmdorlari savdo yo'llarining xavfsizligini ta'minlash va bojxona daromadlarini oshirish uchun siyosiy ittifoqlar tuzgan. Bu hamkorlik nafaqat iqtisodiy rivojlanishga, balki hududlarda barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qilgan.

Ustrushona va So'g'dning Buyuk Ipak yo'lidagi o'rni nafaqat savdo-sotiqning rivojlanishida, balki madaniy va ilmiy taraqqiyotda ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ushbu hududlar o'rtasidagi hamkorlik mintaqaviy integratsiya va xalqaro savdo tizimining shakllanishiga hissa qo'shgan.

Foydanilgan adabiyotlar.

1) Абдушукурова, И. К. (2018). Роль и место семьи в формировании патриотизма и гражданской позиции у молодежи. *Вопросы науки и образования*, (8 (20)), 184-185.

2) Абдушукурова, И. К., & Самадов, Б. К. (2016). О мерах по борьбе против торговли людьми. *Научный журнал*, (6 (7)), 140-141.

3) Абдушукурова, И. К. (2017). Воспитание студентов в аспекте молодежной политики. *Достижения науки и образования*, (6 (19)), 77-78.

4) Абдушукурова, И. К., & Самадов, Б. К. Преемственность поколений и воспитание молодёжи.

5) Абдушукурова, И. К., & Самадов, Б. К. (2021). Преемственность поколений и воспитание молодёжи. *Вестник науки и образования*, (10-3 (113)), 83-85.

6) Абдушукурова, И. (2022). НОВЫЕ ТРЕНДЫ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. *Academic research in educational sciences*, 3(5), 1235-1247.

7) Самадов, Б. К., & Абдушукурова, И. К. (2021). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ТРИЗ В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ. *Проблемы науки*, (6 (65)), 85-87.

8) Абдушукурова, И. К. (2020). Противодействие торговле женщинами и методы профилактики. *Вестник науки и образования*, (10-3 (88)), 39-42.

9) Абдушукурова, И. К. (2017). Применение инновационных технологий в преподавании социологии. *Проблемы педагогики*, (6 (29)), 12-13.

- 10) Абдушукурова, И. К., & Темирова, Н. Э. (2014). Борьба против торговли людьми в Узбекистане. *Молодой ученый*, (4), 466-468.
- 11) Kudratov, D. (2023). ABOUT THE SHRINE OF KHOJAMUSKENT FATHER IN JIZZAH OASIS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(12), 73-78.
- 12) Қудратов, Д. (2022). IX-XIV АСРНИНГ ЎРТАЛАРИ ШАҲАРЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ. *RESEARCH AND EDUCATION*, 236.
- 13) Qudratov, D. (2021). PECULIARITIES OF THE FIRST URBANIZATION PROCESSES IN THE FERGANA VALLEY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 2(12), 13-16.
- 14) Маматов, Ш. М., & Алибеков, У. Ю. (2019). Повышение благосостояния сельского населения Узбекистана в свете Стратегии действий. *Наука, техника и образование*, (5 (58)), 63-65.
- 15) Yuldashevich, A. U., & Musurmonkulovich, M. S. From the Ethnic History of the Population of Ustrushana. *JournalNX*, 7(04), 37-41.
- 16) Алибеков, У. Ю., & Маматов, Ш. М. (2021). О РОДЕ «БАЯУТ» В СОСТАВЕ УЗБЕКСКОГО НАРОДА. In *МИР ЕВРАЗИИ: ОТ ДРЕВНОСТИ К СОВРЕМЕННОСТИ* (pp. 153-159).
- 17) Мирзалиев, У. Б., & Маматов, Ш. М. (2012). ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ПРОБЛЕМА ЗАНЯТОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ. In *ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА И ФОРМИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ ЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ* (pp. 227-228).
- 18) Алибеков, У., & Маматов, Ш. ҚАДИМИЙ МИРЗАЧЎЛДА ШАҲАРСОЗЛИК МАДАНИЯТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.
- 19) Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). YOZUV ISLOHOTI VA DINIY MEROSGA MUNOSABAT: INGLIZ OLIMLARINING YONDASHUVI. *YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 28-41.
- 20) Davron O'g'li, A. D. (2025). AFSHINLAR SULOLASINING TASHKIL TOPISHI VA FAOLIYATI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 600-605.
- 21) Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA O'ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO'NALISHLARI VA MUOMMALARI DAVR

TARIKSHUNOSLIGIDA. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 90-101.

22) Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). INGLIZ MANBALARIDA 1927–1938 YILLARDA O'ZBEKISTON MADANIY MANZARALARI: REPORTAJLAR, JURNALLAR VA ARXIV HUJJATLARI TAHLILI. *YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 11-27.

23) Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O'RTA ASRLAR DAVRI YOZMA VA ARXEOLGIK MANBALARIDA USTRUSHONA. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 606-612.

24) Davron o'g'li, A. D. (2025). O'RTA OSIYO KO'CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O'RGANILISHI. *YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(8), 100-113.

25) Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O'RTA ASRLARDA USTRUSHONADAGI SIYOSIY HOLAT. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 613-619.

26) Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.

27) Ismoil, R., Dilshod, A., & Zilola, A. (2025). O'ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA TINCHLIKPARVARLIK TAMOIYLLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 203-214.

28) Zilola, A., Ismoil, R., & Dilshod, A. (2025). MISRDAGI SUV OSTI ARXEOLGIYASI TADQIQOTLARIDAN. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 192-202.

29) Nematov, R. A., & Almanov's, Q. O. (2022). The role of historical sources in the study of the history of the turkish empire. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(10), 25-31.

30) Неъматов, Р. (2023). Илк ўрта асрлар Хоразм тарихшунослигининг бугунги ҳолати. *История и культура центральной Азии*, 1(1), 122-125.

31) Неъматов, Р. (2023). Хоразм Афригийлар сулоласи–Турк хоқонлиги сиёсий алоқалари. *Journal of Fundamental Studies*, 1(7), 16-23.

32) Галиев, С., Абдуматов, А., & Неъматов, Р. (2025). ГЕРОИ-ТАТАРЫ УЗБЕКИСТАНА, УЧАСТВОВАВШИЕ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 35-39.

33) OBID, N., ULUGBEK, M., SHAROF, M., & RUSTAM, N. (2022). SOME CONSIDERATIONS OF THE COUNTRY LIFESTYLE DURING THE

PERIOD OF PUBLIC COLLECTIVIZATION. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(1), 86-94.

34) Nazarov, O. R., & Nematov, R. A. O. (2020). FROM THE HISTORY OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH UNESCO. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(4), 45-49.

35) Неъматов, Р. (2023). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 3(6), 14-23.

36) Ne'matov, R. (2023). ILK O 'RTA ASRLARDA XORAZM TARIKSHUNOSLIGINING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. *Interpretation and researches*, 1, 21.

37) Неъматов, Р. А. У. (2020). Интеллектуальное и культурное наследие узбекского народа. *Наука, образование и культура*, (4 (48)), 85-87.

38) Nematov, R. A. (2025). Early medieval ethnic processes in Khorezm oasis in archaeological and written sources. *American Journal of Philological Sciences*, 5(02), 10-16.

39) Nematov, R. (2024). REFLECTION OF THE HISTORY OF KHOREZM IN THE EARLY MIDDLE AGES IN WRITTEN SOURCES. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 3(12), 72-78.

40) Неъматов, Р. А. Ў. (2024). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМ ТАРИХИНИНГ ЁЗМА МАНБАЛАРДА АКС ЭТИШИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 377-382.

41) BOSIMOVICH, T., & ALISHER, A. (2022). FROM THE HISTORY OF THE ANCIENT DEFENSE WALLS. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(5), 61-65.

42) Назаров, О., & Абдуматов, А. (2024). ҲАДИС ИЛМИ РИВОЖИДАГИ ОЛТИН ДАВР. *Ilm-fan va ta'lim*, (3 (18)), 151, 312.

43) Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 5(12), 16-21.

44) Абдуматов, А. А. (2024). АКАДЕМИК АБДУЛАҲАД МУҲАММАДЖОНОВ ИЛМИЙ МЕЪРОСИДА ТАРИХИЙ ТАФАККУР МАСАЛАСИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 426-431.

- 45) Bosimovich, T. B., & Jonibek, R. (2022). FROM THE HISTORY OF EARLY MEDIEVAL POTTERY CRAFT. *World Bulletin of Social Sciences*, 16, 86-87.
- 46) Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). SOTSIOLOGIK TARIXDA KO'CHMANCHILIK FENOMENINING O'RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In *International Conference on Educational Discoveries and Humanities* (pp. 78-81).
- 47) Komil o'g, M. R. S. (2025, May). TURK XOQONLIGI: DASTLABKI DAVLATLILIK SHAKLLARI VA ULARNING O'RTA OSIYO TARIXIDAGI ROLI. In *International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (pp. 343-349).
- 48) Абдуматов–Исследователь, А., & Маъруфов, Ш. (2025, May). ТУРЕЦКАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ ГОСУДАРСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ—ЧЛЕНОВ ЕАЭС (1991–2015 ГГ.). In *International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (pp. 293-296).
- 49) Komil o'g, M. R. S., Axmatkulovich, A. A., & Vildanovich, G. S. (2025, May). XORAZM MA'MUN AKADEMIYASI VA BAYTUL-HIKMA OLIMLARI O'RTASIDAGI O'ZARO HAMKORLIK. In *International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (pp. 305-311).
- 50) Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). MIRZACHO'LNI O'ZLASHTIRISH VA KO'CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILIY YONDASHUV. In *International Educators Conference* (pp. 207-212).
- 51) Galiyev, S. (2024, September). O'ZBEKISTONDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR MAXSUS TA'LIMI. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 8, pp. 110-114).
- 52) Galiyev, S. (2024). O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM ASOSLARINING O'RNATILISHI VA RIVOJLANISHI. *Journal of science-innovative research in Uzbekistan*, 2(9), 70-74.
- 53) Hakimova, S., & Galiyev, S. (2025). INGLIZ PARLAMENTING TARIXIY O'ZGARISHLARI. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 157-163.
- 54) Шадманкулова, М. М. (2018). СОЧЕТАНИЕ ЛИБЕРАЛЬНЫХ-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИДЕЙ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ УЗБЕКИСТАНА. *Социосфера*, (4), 226-232.

- 55) Шодмонкулова, М. М. (2018). ЛИБЕРАЛИЗМ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ. *Наука и образование: проблемы, идеи, инновации*, (4), 26-30.
- 56) Шодмонкулова, М. (2025). ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРНИНГ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТ СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШДАГИ ЎРНИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 176-181.
- 57) Шодмонкулова, М. (2025). ҒАРБ ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 164-169.
- 58) Шодмонкулова, М. (2025). Либерал-Демократик Ғояларнинг Тараққиёт Стратегиясини Амалга Оширишдаги Ўрни. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 170-175.
- 59) Шодмонкулова, М. (2025). ЎРТА СИНФ-МУЛҚДОРЛАР СИНФИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 152-156.
- 60) Шодмонкулова, М. М. (2025). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА СИЁСИЙ ЛИБЕРАЛИЗМНИНГ АҲАМИЯТИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 4(38), 354-357.
- 61) Mavlyanov, U. N. (2020). Problems of Ontology in the Heritage of Ali Safi. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 7(7), 540-545.
- 62) Мавлянов, У. Н. (2020). ПРОБЛЕМЫ ОНТОЛОГИИ В НАСЛЕДИИ АЛИ САФИ. *Вестник Российского философского общества*, (1-2), 200-209.
- 63) Mavlyanov, U. N. (2021). FAHRUDDIN ALI SAFI'S TEACHING ABOUT BEING. *Bulletin of Gulistan State University*, 2021(2), 61-67.
- 64) Mavlyanov, U. (2022). ABOUT "THE ART ACADEMY OF BAYSUNKUR". *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 133-138.
- 65) Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). ФРИДРИХ НИЦШЕ ВА МАДАНИЯТНИНГ ИРОДА АСОСИДАГИ ТАЛҚИНИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 91-98.
- 66) Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). СЛАВЯН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА УНИНГ КЕЛАЖАГИ: ДАНИЛЕВСКИЙ БАШОРАТИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 82-90.

- 67) Mavlyanov, U. N. (2023). Issues of Knowledge in the Legacy of Ali Safi. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, 3(07), 41-43.
- 68) Мавлянов, У. (2025). АЛЛОМАГА НАВОИЙ ТАЪРИФИ. *Теоретические аспекты становления педагогических наук*, 4(7), 142-146.
- 69) Мавлянов, У. Н., & Тангирбердиев, Ш. (2025). АЛИ САФИЙ ҲАЁТИ ВА МЕРОСИ ҲАҚИДА. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 78-84.
- 70) Мавлянов, У. Н. (2025). АЛЛОМАНИНГ МЕРОСИДА БОРЛИҚ ВА БИЛИШ МАСАЛАЛАРИНИНГ ҚЎЙИЛИШИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 73-77.
- 71) Мавлянов, У. Н. (2025). БУЮК СИЙМОЛАР БЕШИГИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 68-72.
- 72) Исроилов, М. Я. (2019). Образование и его развитие в Узбекистане. *Academy*, (5 (44)), 48-49.
- 73) Исроилов, М. Я. (2015). Влияние использования Интернет-ресурсов на повышение эффективности обучения истории. *Наука, техника и образование*, (5 (11)), 147-148.
- 74) Исроилов, М. (2024). УЧИНЧИ РЕНЕССАНС: ТАРИХИЙ ПОЙДЕВОР ВА ИСТИҚБОЛ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(26), 419-423.
- 75) Исроилов, М. Я. (2016). РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ ТРАДИЦИЙ, ОБРЯДОВ И ЦЕРЕМОНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОЛОМ И ВОЗРАСТОМ, В СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ И ЭТНОГРАФИИ УЗБЕКОВ. In *Люди, культуры, пространство: социокультурная динамика мира Евразии* (pp. 231-235).
- 76) Назаров, О., & Қосимова, Э. (2024). ҚЎҚОН ХОНЛИГИДА ТАЪЛИМ ДАРГОҲЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР. *Talqin va tadqiqotlar*, 2(3), 40.